

Gotlands runinskrifter 3

Visby stad

G 340 – G 352

Thorgunn Snædal och Helmer Gustavson

Visby

Från Visby stad är 13 runinskrifter kända, tre är numera försvunna. Den äldsta inskriften återfinns på en brakteat från Visborgs kungsladugård. Från vikingatiden, eller sent 1000-tal härstammar en gravhäll, och en runsten i bildstensform båda från S:t Hans kyrkoruin. Ungefär samma datering torde gälla för ett litet bryne och bottenplattan till ett dosformigt spänne. Fyra fragmentariskt bevarade, eller försvunna, gravstenar, en söljering av silver, en fingerring av guld, ett blykors och en bennål torde tillhöra medeltiden.

Sankt Clemens kyrkoruin

S:t Clemens byggnadshistoria är ganska välkänd genom grävningsoversökningar 1907-09 och 1971-72. En bildsten av 1000-talstyp som påträffats i kyrkan tyder på att kyrkan anlagts på en kultplats från stadens äldsta tid. Kyrkan är sannolikt uppförd i etapper omkring 1200-talets mitt. Den äldsta kyrkan hade den ordinära romanska landskyrkans form med långhus, absidkor och torn. Två runinskrifter har påträffats i eller vid kyrkan: Ett fragment av en gravhäll påträffades vid den byggnadshistoriska undersökningen av ruinen 1971 och 1974 återfanns ett fragment av en i övrigt förkommen gravhäll.

340. Sankt Clemens kyrkoruin

Litteratur: H. Gustavson, Runfynd 1972 (i Fornvännen 1973), s. 186; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 108.

Avbildningar: R. Engeström, foto 1972 (ATA).

Fragment av gravhäll; det påträffades i samband med en byggnadshistorisk undersökning av ruinen 1971. Det låg i en kallmur 5 m väster om korets östvägg och 1,5 m norr om dess sydvägg; på södra delen av denna

kallmur vilar den nuvarande södra kormuren. Fragmentet förvaras i ruinen.

Materialet är ljusgrå kalksten. Längd 60 cm, bredd 57 cm, tjocklek 15 cm. Ristningsytans bredd innanför de fasade smalsidorna 46 cm. Runhöjden är 6-8 cm.

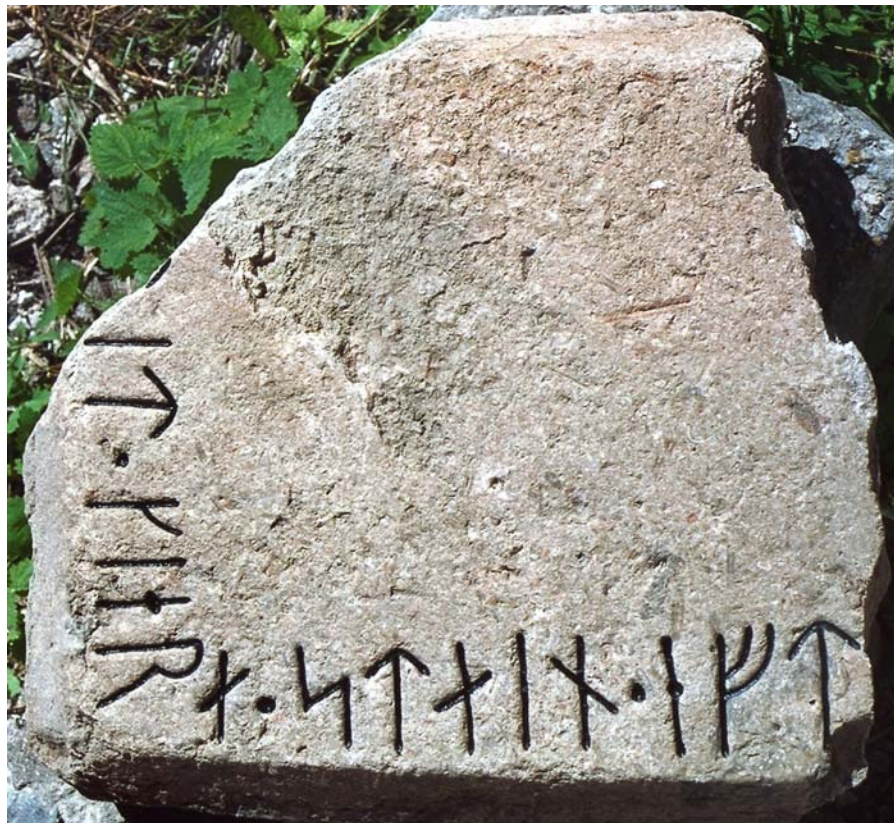
Inskrift:

...lit · kiera · stain · eft...

5 10 15

...lit giera stain eftir(?)...

»...lät göra stenen efter....»

G 340. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

Runorna är tydliga och någon tvekan om läsningen kan endast råda om runa 1, vars huvudstav har gått förlorad; den bevarade bistaven och satssammanhanget visar och att runan varit l. Runorna är av normaltyp och ristade med distinkta bistavar.

Fragmentet har utgjort den övre hälften av en rektangulär gravhäll med räta vinklar och utåttfasade smalsidor. Gravhällens fulla bredd är bevarad eftersom båda långsidorna har kvar sina ursprungliga kantytter. Inskriftens inledning torde ha varit ristad på gravhällens högra långsida. Detta parti av ristningsytan är nu borta på grund av flagring. Om inledningen endast har bestått av ett namn på tre eller fyra runor kan den ha fått rum på kortsidan omedelbart före runföljden **lit**.

Runornas utformning och gravhällens enkla skråkantade form talar för en datering till 1100-talet. En liknande gravhäll i S:t Clemens med latinsk inskrift i versaler och öppna majuskler kan epigrafiskt föras till samma period (J.W. Hamner och H. Widéen, *Gotlands gravstenar* 2, 1940, s. 56, nr 430).

341. Sankt Clemens kyrkoruin

Litteratur: L 1740, S 202, F 259. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 2 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 1563-1564; J. G. Klingwall, *Fornlemningar i Wisby* (1823), s. 7; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens Fornälskare* 2 (1824), s. 24; C. Säve, *Gutniska urkunder* (1854), s. 73; O. Carlén, *Blad ur Gotlands Historia* 1862 (ATA), s. 341; G. Lindström, *Anteckningar om Gotlands Medeltid II*, 1895, s. 120; J.W. Hamner och H. Widén, *Die Grabsteine der Ruinenkirchen im Wisby*, 1940, s. 55-56; E. Svärdström, *Runfynd 1974* (*Fornvännen* 1975), s. 166-167.

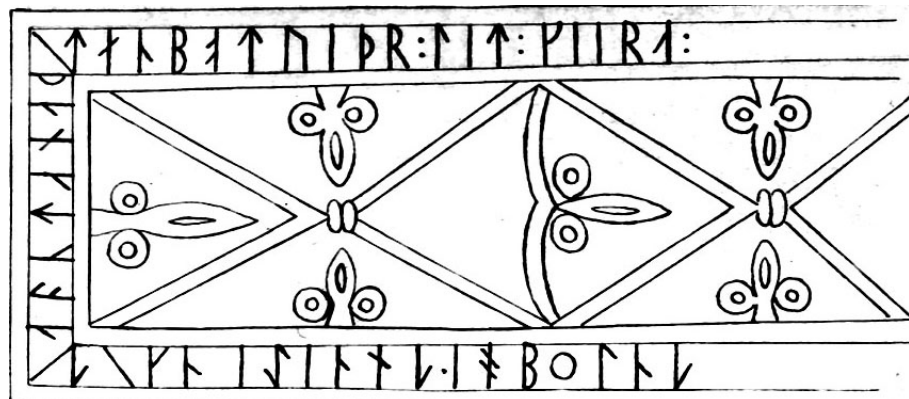
Avbildningar: J.G. Klingwall, teckning förvarad i Visby läroverks bibliotek; W. Falck, foto av det återfunna fragmentet 1974 (ATA).

Gravhäll med runinskrift eller runliknande tecken. Förkommen frånsett ett litet fragment, som hittades 1974 vid rivningen av en bod uppförd på 1800-talet mot sydväggen av långhuset i S:t Clemens. Boden tillhörde gårdsbebyggelsen utanför kyrkoruinen.

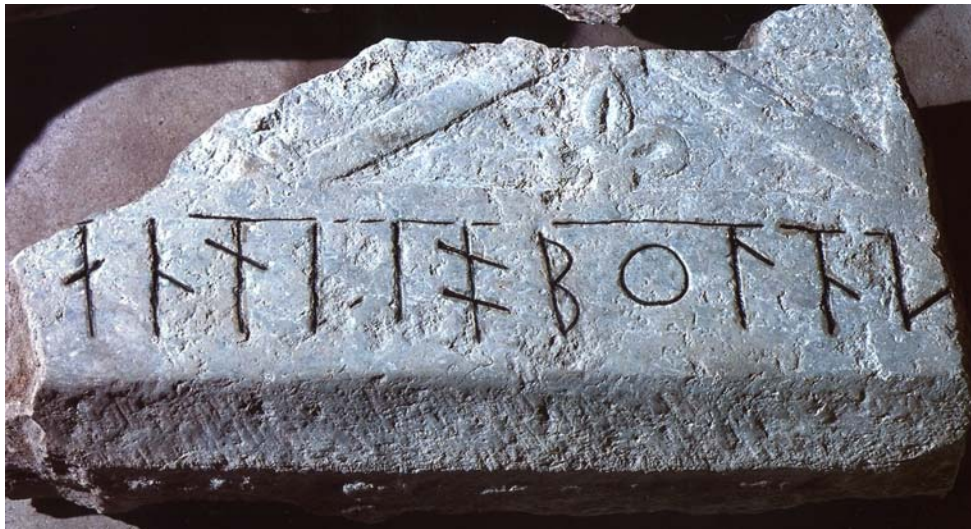
Materialet är kalksten, längden 72 cm, bredden 35 cm och tjockleken 16,5 cm. Fragmentet är ett kantstycke av en kistformad häll, obetydligt

skråhuggen, med bevarat skriftband ovan till utefter ena långsidan och rester av relieffornamentik med liljemönster i mittfältet. I skriftbandet står 11 runor eller runliknande tecken, 8,5 cm höga. Fragmentet är ett återfynd av en del av en förkommen gravsten som troligen tidigast omtalas av G. Wallin i *Analecta Gotlandica* (a.a. s. 1563): ”Afladne Borgmästar Clerc och Rådman Smitt gingo en gong uti Sti Clementis kyrka här i Wisby, the funno bak altaret en marmor flis, uti hwilken woro ristade runor, flisen slogo the upp men funno ther under ej annat än aska. Rådman Smitt tog något af thenna aska och lade uti en strut; men han gjömde honom efter sig, sende förthenskul strax efter honom, tå han ej fans.”

Troligen är det samma gravsten som prosten J.G. Klingwall beskriver i sin bok *Fornlemningar i Wisby* (1823) i samband med S:t Clemens och dess byggnadstid skriver han att han där ”...funnits en grafsten med runor af hvilka följande kunde utredas: **elfa hunarǫþ or ok ...biþim furi ... ial stain botuiþr lit fira**”.

G 341. Teckning av J.G. Klingwall 1823. Foto: N Lagergren 1975.

G 341. Foto: N. Lagergren 1975.

Bland Klingwalls efterlämnade papper återfanns en teckning av en gravhäll som måste vara identisk med den som han nämner i sin bok. Teckningen stämmer visserligen endast delvis med den läsning Klingwall presenterar i sin bok, men antalet tecken är detsamma. Tecknen på det återfunna fragmentet är också identiska med de tecken Klingwall avbildar. Det är därför troligt att övriga delar av hans återgivning också stämmer med hällens utseende

På grund av runornas utseende och inskriftens egendomliga utformning avfärdade Carl Säve stenen som oäkta i Gotländska urkunder: ”Det är således att befara att upptäckaren i denna sak blifit förd bakom ljuset av någon icke rätt väl gjord efterrapning.”

Säve kände inte till Klingwalls teckning av hällen, men den tillsammans med det återfunna fragmentet visar att den häll Klingwall beskrev verkligen har existerat. Hur han kommit fram till den tolkning av tecknen han presenterar i sin bok förblir emellertid en gåta.

En annan märklig omständighet är att hällen konsthistoriskt troligen kan dateras till 1100-talets slut eller 1200-talets början. Samma dekor finns på en annan gravsten, troligen från S:t Hans, som nu förvaras i S:t Nicolaus kyrkoruin (Hamner & Widéen, nr 436, a.a. s. 58); texten på den är tecknad med versaler och majuskler.

Det är mycket sällsynt att gotländska gravhällsinskrifter saknar språkligt innehåll. På fastlandet både i Södermanland och Uppland finns dock flera runstenar vars 'inskrift' består av mer eller mindre runliknande tecken.

Sankt Hans och Sankt Pers kyrkoruiner

S:t Hans och S:t Pers kyrkor är delvis sammanbyggda. De har varit föremål för flera arkeologiska undersökning och de båda kyrkornas planform är rätt väl dokumenterade. S:t Per, som ursprungligen var en tornlös romansk absidkyrka är äldst, uppförd under 1100-talets andra hälft. Av den återstår ovan jord endast delar av långhusets norra och västra väggar. I början av 1200-talet inleddes en ombyggnad av S:t Per, vilken ledde till att kyrkan försågs med ett västtorn. S:t Hans uppfördes vid 1200-talets mitt troligen på den plats, där Allhelgonakyrkan stod. Av den återstår ovan jord endast delar av långhusets norra och västra väggar. Gravar med från S:t Per och S:t Hans avvikande riktning som påträffats i området har troligen fått sin orientering efter en tidigare kyrka på platsen. Den kyrkan kan mycket väl ha varit den i Gutasagan nämnda kyrka som Botair från Akeback lät uppföra ”inom det rum där S:t Pers kyrka nu står”. Detta antagande styrks av de två runmonument från 1000-talet som hittats i S:t Hans och som vittnar om tidig kristen aktivitet på platsen. (Om de båda kyrkornas historia se Eric Swanström, Ett bidrag till utforskandet av visbykyrkorna S:t Hans och S:t Pers historia, Gotländskt Arkiv 1982, s. 77-84.)

342. Sankt Hans kyrkoruin

Litteratur: F 259. W 44. Dagens Nyheter 15.8.1925; J.W. Hamner & H. Widéen, Die Grabsteine der Ruinenkirchen in Wisby 1940, nr 428, s. 54-55; S. Lindquist, Gotlands Bildsteine 2 (1942), s. 144, fig. 557; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 83.

Äldre avbildningar: A. Edle, foto 1925 (ATA); J.W. Hamner, foto 1925 (ATA); H. Widéen, foto 1938 (ATA); E. Bohrn, foto 1938 (ATA); I. Andersson, foto 1954 (ATA).

Runsten i bildstensform, den hittades år 1925 av A. Edle i stengolvet mellan absiden och höger koret, under en spiraltrappa, som tydligen ledde till kyrkans vind. Den togs fram 1938 och införlivades i Gotlands Fornsals samlingar, inv. nr. C 19558. Stenen var sönderslagen i fem delar som hopfogades med stenkitt.

Materialet är kalksten. Stenens höjd är 133 cm, största bredd 79 cm, bredd över halsen 57 cm. Den del av stenen som legat under det nedersta trappsteget i spiraltrappan är välbevarad med stenens ristningen på stenens övre del är nu så gott som fullständigt utplånad på grund av trampslitning som måste ha varat i flera sekler. Kraftiga skrapmärken, troligen efter en dörr har också skadat ristningsytan. Av ristningen längs den övre kanten återstår nu endast ett par runor och rester av några skiljetecken och punktavslutningar. På ristningsytans mitt kan ytterst svaga rester av ett kors iakttas.

Den bevarade nedre delen av ristningen är utomordentligt skickligt gjord. Runorna står fritt i inskriftsbandet och avslutas mestadels med en trekantig utvidgning. Deras höjd är endast 2,5-4 cm. Skiljetecknen har formen av ett litet kryss. Inskriften har börjat på vänster sida vid drakens huvud.

Inskrift:

munkair × auk × ...nkair × þa-r × -a-... ----- -apur × -... - ... -k × a...
 5 10 15 20 25 30 35

...un - r × al × rusta × auk × raisa × stai... - ... -ir × k... ...þur × uina
 40 45 50 55 60 65 70

Mun(d)gairr auk Ain(?)gairr, þair ... faður(?) ... rūnar(?) all(a(?), rusta auk raisa stain ... vina.

»Mun(d)gair och Aingair(?), de (efter sin) fader(?) ... runor alla, rusta (smycka, utrusta) (?) och resa stenen ...»

G 342. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

G 342. Foto: J.W. Hammar 1925.

Till läsningen: Inskriftens **a**- och **n**-runor har dubbelsidiga bistavar; **r**-runorna har öppen form. Före 1 **m** finns inga spår av skiljetecken eller runor. I 1 **m** är vänster bistav delvis försliten. 4 **k** är något utvitrad. I 9 **u** har en vittringsskada tagit bort större delen av bistaven, spetsen är bevarad. 10 **k** är grund. I det följande skiljetecknet är endast tre av punktavslutningarna bevarade. Därefter ett ca 7 cm långt parti med en djup vittringsskada. I 11 **n** är huvudstaven mycket grund; bistaven kan endast anas; punktavslutningarna är dock tydliga. I 12 **k** är huvudstavens övre del ytterst grund. 13 **a** är något vittringsskadad, likaså 14 **i** och 15 **r**, där toppen är bortvittrad. 17 **a** är grund, höger bistav borta genom trampslitningen. Av runa 18 återstår basens punktavslutning. I 19 **r** är punktavslutningarna bevarade. Av runa 20 återstår två punkter vid basen och en vid toppen, samt svaga spår av huvudstaven, runan bör ha varit **r** eller **u**. Av runa 22 återstår endast två grunda punkter, huvudstavens bas och topp. Därefter ett ca 35 cm långt

parti utan spår av runor. Av runa 23 återstår två punkter, det bör ha varit en **a**-runa alternativt ett skiljetecken). Av runorna 24-28 återstår de punkter som bildat avslutningen på huvudstavens bas. Av runa 29 återstår två punkter som kan vara rester av en **n**-runa (alternativt ett skiljetecken). Resterna av runa 29 tyder på att runan varit **a**. I runa 30 återstår den övre och nedre punkten i huvudstaven; svaga rester av en **p**-bistav kan eventuellt skönjas i vittringsskadan. Av 31 **u** återstår den nedre hälften; övre delen borta i en vittringsskada i stenens topparti. I 32 **r** är bistavens topp borta i samma skada. Runa 33 har sannolikt varit ett **a**. Av runa 34 återstår huvudstavens begränsningspunkter. Därefter ett 23 cm långt parti utan runspår. Av runa 35 återstår huvudstavens övre punkt (före den möjligen rester av ytterligare en runa i form av en punkt). Av 36 **k** återstår punkterna; samma gäller 37 **a**. Därefter ett 64 cm långt parti längs stenens högra sida utan spår av runor. I 38 **u** är bistavens topp borta genom trampslitning och huvudstavens övre del är ytterst grund utom punktavslutningen. Efter 39 **n** går en spricka genom stenen, lagad med stenkitt, där har en runa gått förlorad. Av 40 **r** återstår huvudstaven, utom basens punkt, och höger bistav. I 44 **u** är bistavens övre spets ytterst grund och har aldrig varit djupare huggen. Från och med 54 **s** fyller runorna utrymmet mellan ramlinjerna, de har inte punktavslutningar vid ramlinjerna. 57 **t** är något vittringsskadad i toppen. I 58 **a** är huvudstavens övre del borta i trampslitningen. Av 59 **i** återstår något mer än nedre hälften av huvudstaven. Av runa 60 återstår endast en punkt, som bör ha varit den övre avslutningen av en bistav. Av runa 61 återstår den nedre delen av huvudstaven, huruvida en punkt på platsen för en höger **t**-bistav är rester av en sådan kan inte avgöras. Efter 64 **k** går en spricka genom stenen som troligen har tagit bort en runa. Efter 71 **a** inget skiljetecken och inga ytterligare spår av runor.

Tyvärr är så stora delar av texten borta att sammanhanget i den bevarade delen har gått förlorat. Troligen är det två bröder som låtit

göra minnesvården efter fadern, runresterna talar för det, även om det inte helt kan uteslutas att det har stått broder.

Namnen *Mun(d)gaiRR* och *AingaiRR* är ovanliga. Förleden *Mun(d)-*, vanlig som efterled i namn som *Guðmundr*, *Sigmundr* m.fl. men ovanlig som förled, *Mun(d)gæiRR* är dock belagt ett par gånger i uppländska runinskrifter. Förleden i det andra namnet har troligen varit *Ain-*, (rsv. *Æin-*), 'en, ensam', identiskt med räkneordet *ainn* (rsv. *æinn*). Det återfinns bl.a. i det vanliga mansnamnet *Ainarr* (rsv. *Æinarr*), som förekommer på en runsten av samma typ som S:t Hans stenen från Boge kyrka. Efterleden *-gaiRR* (rsv. *-gæiRR*) hör till de vanligaste både på Gotland och i fastlandssvenska inskrifter på Gotland. Brödernas ovanliga namn utgör ytterligare ett exempel på den specifikt gotländska personnamnsfloran, som skiljer sig markant från personnamnen i övriga Skandinavien under vikingatid och medeltid.

Verbet *rusta* '(ut)rusta' är enligt E. Hellqvist (Svensk etymologisk ordbok s. 854-855) inte belagt i svenskan förrän på 1500-talet då som inlån "från mlty. *rusten*, 'bereda, rusta (i sht till krig = fhty., även: smycka (ty. *rüsten*), ags. *hyrstan*, utrusta, smycka, överdraga, betäcka". Ingenting hindrar dock att verbet *rusta* i samma betydelse som i fhty. och ags. funnits även i gotländskan redan på 1000-talet. Betydelsen 'smycka, (ut)rusta' passar mycket bra på den omsorgsfullt huggna och vackra ristningen. Med viss tvekan rekonstrueras därför inskriftens slut: (*rista*) *runaR all(aR) rusta ok ræisa stæin...* »rista alla runorna (och) utrusta, dvs smycka, stenen...». Den rekonstruktionen förutsätter också att runorna **al** är en förkortad skrivning av pron. *allr* i pl.f.ack.: *allaR*.

Inskriftens slutord **uina** skulle formellt kunna vara pl.m.gen. av *vinr*, 'vän'.

Ornamentiken består av ett stående rundjur; inskriften börjar vid rundjurets huvud på stenens nedre vänstra del och har fortsatt i rundjurets utsträckta kropp runt hela stenen. En mindre runslinga har flätats kring rundjurets svans på stenens högra sida. Ornamentiken

påminner om G 203, vars rundjur dock är mer stiliserat, men storleksmässigt ansluter den sig till stenar som G 59 Hablingbo kyrka och 373 Sproge kyrka, som också är under 150 cm höga. Tidsmässigt torde G 342 tillhöra tiden omkring 1100 liksom G 203 och G 134-136.

Stenens ringa format kan bero på att den varit rest på en grav på den utan tvivel trånga kyrkogården, där stora runstenar skulle ha tätt sig alltför skrymmande. Tidsmässigt skulle denna runsten i bildstensform och den med runstensornamentik försedda gravsten som påträffades i Sankt Hans kor 1982 (G 343) kunna ha blivit placerade ungefär samtidigt på den tidiga kyrkogård som enligt arkeologiska undersökningar funnits på området (E. Swanström, Gotländskt arkiv 1982, s. 79-80). De vittnar om att gutarna höll fast vid sin sed att resa bildstenar även efter kristendomens införande, men anpassade utformningen efter den nya tidens krav. Se även Th. Snædal, a.a. s. 92-102.

G 343. Sankt Hans kyrkoruin. Nu i Gotlands fornsal

Litteratur: H. Gustavson, Runfynd 1982 (i Fornvännen 1983), s. 224-228; H. Gustavson och E. Swanström, Hailgairs häll i S:t Lars (i Gotländskt Arkiv 1982, s. 77-90. E. Swanström, En bildsten från S:t Lars ruin (i Gotländskt Arkiv 1983), s. 55-58, (i Hikuin 12, 1986), s. 133-153; S. Lagman, De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter (Runrön 4) 1990; L.-E. Ahlsson, Lånord i svenska runinskrifter (i Blandade runstudier 1. Runrön 6) 1992; R. Palm, Runor och regionalitet Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna. 1990; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 84.

Avbildningar: L. Lindqvist, foto 1982 (RAGU).

Gravhäll med runinskrift. Den påträffades i januari 1982 i samband med en arkeologisk undersökning av S:t Hans och S:t Pers kyrkoruiner inför kommande publicering i inventarieverket *Sveriges kyrkor*. Vid undersökningen påträffades sammanlagt 32 gravar. De hade östvästlig

orientering och 26 av dem var äldre än kyrkan och hade mestadels en från kyrkans längdaxel avvikande riktning. De återstående gravarna var anlagda inne i kyrkan i dess längdriktning. En av dem, en hällkista (grav XXIII) låg mellan koret och södra korsarmen. Vid en närmare undersökning av denna grav i januari 1982 visade det sig att sidohällarna bestod av tre runristade fragment av grå kalksten och av en hålkälad barngravhäll med trapetsoid form och utan inskrift.

Sedan de tre runristade delarna tagits fram och undersökts, visade det sig att de hade ingått i en och samma runhäll, som varit omkring 2 meter lång och knappt 70 cm bred. Delarna förvaras nu i Läns museet på Gotland.

Runhällen har ursprungligen varit en bildsten med svagt inåtsvängda långsidor och svagt välvd överdel. Rester av sådan kantornamentik, som är vanlig på bildstenar från 400-500-talen e. Kr. enligt Sune Lindquists datering, är bevarade på två av fragmenten. Den framträder tydligast vid hällens kortsida. Centralmotivet på bildstenen torde ha varit ett virvelhjul med spiraler och längs sidorna har den varit prydd med kantbård. Denna ålderdomliga bildsten har, såsom runstensornamentiken och runornas former visar, på 1000-talet huggits om till en runhäll. Rester av kalkbruk på fragmenten tyder på att hällen i helt eller, vilket verkar troligare, i sönderslaget skick har använts som byggnadsmaterial innan delar av den slutligen nyttjades som sidohällar i den medeltida gravkistan. Några nåltunt ristade och ytterst grunda runor dels ett **f**, dels rester av 7-10 nu oläsliga runor inom ett inskriftsband invid ena korsarmen, kan bäst karakteriseras som runklotter och torde ha tillkommit då stenstycket varit inmurat i kyrkväggen. På andra sidan korsarmen finns ytterligare nåltunna streck, som inte kan bestämmas närmare.

Inskrift:

...n : raisti : kubl : eftir : hailkair : fa.../

5 10 15 20 25

ḱ-...-aulu : hans : eu : miþan : uaralt : uakir ligr

30 35 40 45 50 55

merki : hier : yfir : mani : þaim : ar : erfiki : iftir...

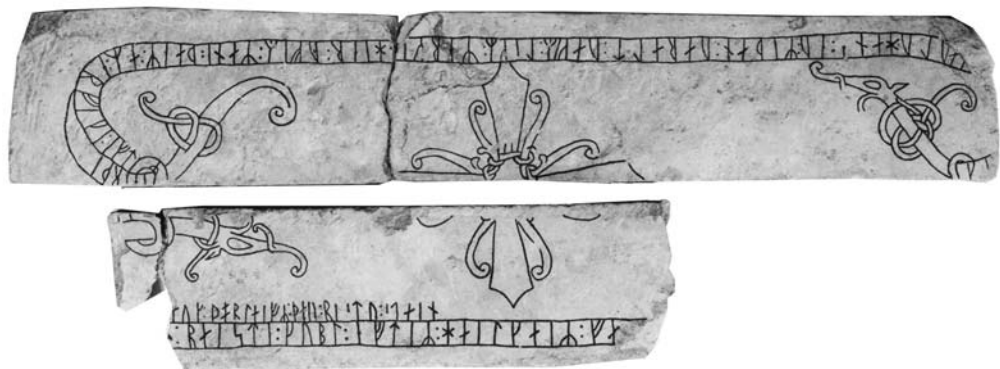
60 65 70 75 80 85 90

-erþi / ...auk : þorlaifr : þau : ristu stain

95 100 105 110 115 120

... raisti kumbl eftir Hailgair faður(?) ... saulu hans. Ey miðan vereld vakir liggr merki hier yfir manni þaim ar erfingi eftir gierði ... auk Þōrlaifr, þau ristu stain.

»... reste minnesvården efter Hailgair, fader (?) ... hans själ. Alltid medan världen varar ligger minnesmärket här över den man som arvingen gjorde det efter ... och Torlaiv de ristade stenen.»

G 343. S:t Hans kyrkoruin. Foto: Bengt A. Lundberg 1986.

Till läsningen: Runornas ristningslinjer är smala och grunda men erbjuder mestadels inga svårigheter att läsas utom vid brottkanterna. Runföljden innanför inskriftsbandet är dock något svårläst på grund av vittring. Runorna står med baserna ut mot hällens kanter. De är av långkvisttyp; runan **s** uppträder dock också i kortkvistform. I ett flertal fall har bistavarna i **n**- och **a**-runorna punktformade avslutningar. Detsamma gäller kortkvist-**s**. Runan **r** uppvisar både öppen och sluten form. Av 1 **n** återstår högra bistaven och ett kort stycke av huvudstaven omedelbart nedanför bistaven. Resten borta i brottet. 12 **e** är tydligt stungen med en punkt. Efter 26 **a** har ett stort stycke av hällen gått

förlorad. Där har det funnits plats för ett trettiotal runor. Runa 27, som med viss tvekan läses som **k**, är ristad i rundjurets halsparti. 4 cm till höger om 27 **k** finns rester av en runa i form av överdelen av en huvudstav; resten borta i ett brott. Av runa 29, som förmodligen varit ett kortkvist-**s**, återstår övre delen, 2 cm, resten av runan är borta i en kantskada, som också tagit bort nedre delen av huvudstaven i 30 **a** och basen av 31 **u**. 37 **s** har kortkvistform med punktformad avslutning. 38 **e** är tydligt stungen med en punkt. 41 **i** är inte stungen. I 50 **t** är bistavarna vittrade och endast svagt skönjbara. 54 **i** är ristad snett uppåt höger; den har sannolikt ristats in senare som en rättelse. I 58 **k** är ett stycke av huvudstaven bortvittrad. 61 **e** är tydligt stungen med en punkt. Efter 62 **r** är ristningsytan skrovlig och vittrad; där finns rester av en **k**-runa i form av nedre hälften av en huvudstav; på platsen för en **k**-bistav finns en avlång fördjupning som med viss tvekan bedöms vara resterna av en bistav. Därefter en punktformad naturlig fördjupning. Av 64 **i** är basen borta i en brottkant, likaså övre punkten i skiljetecknet mellan 64 **i** och 65 **h**. 67 **e** och 69 **y** är tydligt punktstungna. I 72 **r** är huvudstavens mitt och ett stycke av vänstra bistaven borta i en förslitning. I 81 **a** är basen bortvittrad. 83 **e** är stungen med en punkt, däremot inga spår av stungning av 89 **i**. 92 **i** är ytterst svagt skönjbar; den är jämte 93 **r** ristad i själva bandkopplet. Av runa 94 återstår nedre delen, 1,5 cm, av huvudstaven samt möjligen ansättning av en **k**-bistav mot huvudstaen. Som huvudstav i i 95 **e** har ristaren utnyttjat ett stycke av ena ristningslinjen i bandkopplet; av huvudstaven, som är tydligt stungen med en punkt, är övre hälften bort i en kantskada. Inskriftens avslutning, signaturdelen, är ristad innanför inskriftsbandet ovanför runföljden 1-26. Av 99 **a** återstår nedre hälften av huvudstaven och högra bistavens spets, resten borta i en brottskada. Till vänster om 102 **þ**, som är något diffus genom vittring, finns två streck, fördjupningar, på platsen för två **o**-bistavar; de torde vara felaktigt ristade, det rör sig alltså inte om en binderuna. En högt placerad, punktartad fördjupning

mellan huvudstaven och bistaven i 102 **þ** är naturlig. 103 **o** har formen \ddot{o} . I 112 **u** är toppen botvittråd, runan dock säkert **u**. 115 **s** och 118 **s** har kortkvistform med punktformad avslutning. 119 **t** har ensidig bistav. Någon bistav till höger om huvudstaven har aldrig varit ristad. Inga spår av skiljetecken efter 122 **n**.

Den växlande användningen av **a**-, **e**- och **i**-runor är endast skenbart godtycklig. Runan **a** står för ett forngutniskt uttal *a* i relativet *ER* (**ar**; Snædal 2002, s.193) eller möjligen för *e* uppkommet ur ett gammalt *i* i relativet. Den står för *e* i förleden **uar** i **uaralt**, medan **a** i det senare ledet snarast markerar *a* eller - mindre troligt - *e*, vilket uppkommit ur ett *a* i obetonad ställning. Den gamla feminina *ti*-stammen **aldi-* torde nämligen ha kommit att böjas som en \bar{o} -stam i urnordiskan, innan *i*-omljudet verkade. I försvagad form *a>e* uppträder efterleden i *verelz maþer* i Gutalagen och i *i uereldinni* i Runkalendern 1328 (Worms manuskript). Runan **e** står för ett *e* utvecklat bl.a. ur ett *i*-omljudt *a* (**eftir**) och **i** för ursprungligt *i* i **mipan** (fgutn. *miðan*, runsv. *meðan*).

Skrivningen **eu** 'alltid' är anmärkningsvärd. Förmodligen används den för att återge ett delabialiserat övergångsstadium mellan forngutniskt diftong och / \bar{e} / (Lagman 1990, s. 44). I Gutalagen skrivs ordet *e* (*Miþ þi ath e fylgir bann...* "Därför att bann alltid följer."; *Oc dragi .e. a þaim friþi* "Och drage alltid (fredskretsen) i den fred..."; *esipan* "alltid sedan", *e mipan* "så långs som") likaså i Gutasagan (*ny oc niþar wari .e.oc.e.* "ny och nedan var evärdeligen"), medan ordet i sin negerade form skrivs *ai* "inte" (<**ne-aiw*). Ordet själ skrivs på skiftande sätt i de gotländska runinskrifterna, mestadels med **ia**, men skrivningar med **a**, **au**, **ea**, **e**, **ie** och **ou** förekommer också (se Snædal 2002, s. 269). Det är därför svårt att fastställa det ljudvärde som **au** i [**s**]aulu 'själ' är tecken för. Alla dessa former återspeglar ett hittills etymologiskt oförklarat germanskt **saiwalō-*. Det runsv. *siāl* (*a*), fsv. *sial*, *siæl* anses vara ett lånord från fornsaxiska *sē(a)la*, *siola* som har ersatt ett äldre inlån, runsv

sāl(a), från feng. *sāw(o)l* / **sāulu* (< **saiwalō* Campbell, Old English Grammar, 1977, §§ 134, 345). Om de runsvenska formerna se S.-E. Ahlsson 1992, s. 9.

Genom att använda verbet *vaka* vinner ristaren allitteration i det rytmiserande uttrycket *ey miðan vereld vakir*. Ett gutniskt uttryck med samma innebörd är *'mens verlde star'*. Det samgermanska verbet *vaka* hör hemma i den betydelsegrupp av *e*-verb som mestadels betecknar tillstånd och som består av primära verb eller verb avledda av sådana verb. Det är bildat till det starka verbet germ. **wakan-* eller *n*-presens **waknan-*, pret.sing. **wōk-* 'vara vaken, vakna'. Det svaga verbet *vaka* hade äldst ett vidare betydelseomfång 'vara rörlig, vaken; vaka; vara vaksam'. Denna vidare betydelse återspeglas möjligen i Egils Höfuðlausn v. 13 *Lætr snót saka / sverð-Freyr vaka* ("Krigaren låter kvinnan (dvs. striden) vara vaken") och är förmodligen bevarad i norska och svenska dialekter, i norskan i betydelsen 'hålla sig över vattnet, inte sjunka (om båt)'; 'visa sig i vattenytan, simma uppepå (bl.a. om fisk)' enligt Aasen, Norsk Ordbog (1873) och Ross, Norsk Ordbog (1895). I svenska dialekter kan det betyda 'hålla sig över vattnet inte sjunka, fastän nedsänkt i vattnet': "Näringen (dvs. fiskegarnet) vakar." enligt Rietz, Svenskt dialektlexikon (1867). I gotländskan kan det ha betydelsen 'vaka, flyta fritt (om nät)' men också 'leva kvar' ("ett gammalt ord som ännu vakar") enligt Herbert Gustavson, Gotländsk ordbok (1945). För att fastställa om dialektordet är ett nordiskt arvord eller om det kan vara ett inlån krävs en ingående granskning av dialektmaterialet.

Inskriftsbelägget visar att ordet på 1000-talet hade en vid betydelse.

Ribepinnens inskrift (c.1300) **huærki : sötæn : sofæ: æþ : uarmnæn :**

uakæ ("varken sova sött eller vara vaken varm") och de fornsvenska

beläggen, som enbart uppvisar betydelsen 'vaka, avhålla sig från sömn,

vara vaken', klargör den inskränkning i betydelse som ordet har

genomgått. Formen *vakir* visar att verbet ännu inte hade bytt från

ē-konjugation till *ō*-konjugation, vilket sker fornsvensk tid. Jfr Brøndum-

Nielsen, Gammeldansk grammatik VII (1971), s. 92 f.

Inskriften liknar inskrifter man möter på gravmonument på fastlandet under övergångstiden mellan vikingatid och medeltid. De går tillbaka på runstenarnas inskrifter i fråga om utformningen av resarformeln och bönen. Den mest påfallande skillnaden är att gravmonumentet anges ligga över den döde i stället för att, som i fråga om runstenen, vara rest eller ristat till minne av honom. Av inskriften framgår det att G 373 är en gravhäll. Det är därför anmärkningsvärt att verbet *raisa kumbl* används. I de fall ordet *kuml* förekommer i gotländska runinskrifter har det betydelsen minnesmärke. Ordet *kuml* och formeln *ræisa kuml* förekommer dock på medeltida gravhällar och gravkistor i Östergötland och Södermanland och på Öland (Palm 1992, s. 236, 238).

Användningen av ordet *merki* får snarast ses som en stilistisk markör. I de fall ordet används på gotländska runmonument rör det sig om påkostade monument av hög konstnärlig klass: G 113, 114, 188, 203 och 343. Den korta bön som ingått i inskriften är en reminiscens från runstenarnas inskrifter. Den är ofullständigt bevarad och torde att döma av den beräknade storleken av den saknade delen av fragmentet ursprungligen ha lytt: ”Gud hjälpe hans själ”.

Gravhällen har legat över en man med namnet *Hailgair*. Det är ett i övrigt okänt namn i det nordiska namnförrådet. Inte heller namn med förleden *Hail-* tycks finnas i runinskrifternas namnförråd utanför Gotland, där det uppträder i namnen *Hailvi* och möjligen *Hailfos* på den nu förkomna runstenen G 136 Sjonhem. Slutorden visar att minst två personer har svarat för att hällen försågs med runor och ornament. En av dem har burit namnet *Þōrlaifr*, ett namn som inte tidigare tycks vara belagt i runinskrifterna. Det andra namnet i ristarsignaturen saknas, men formen på pronomenet, som här står med sammanfattande betydelse, visar att det har varit en kvinna.

Ornamentiken på hällen består av två rundjur och ett kors med spetsformade korsarmar. I sviklarna är palmettliknande bågar fästade vid korset med bandkoppel. Ett hängkors av silver med likartad utformning påträffades 1966 vid arkeologiska undersökningar av en grav på Barsaldersheds gravfält i Grötlingbo (G.Trotzig, Craftmanship

and function A study of metalvessels found in Viking Age tombs on the island of Gotland, Sweden. Stockholm 1991, s. 230 ff.). Dess korsform är vanlig inom östersjöområdet i fråga om hängkors och finns också ristad på runstenar. Den återfinns bl.a. på ett fragment av en runsten i bildstensform G 116 från Smiss i Kräklingbo. Korstypen dateras konsthistoriskt till 1000-talets andra hälft (J. Stæcker, *Rex regum et dominus dominorum*. Lund 1999, s. 116 f., s.465 ff.; L. Lager, *Den synliga tron*. Uppsala 2002, s.136 ff.). Korset omsluts av de två rundjuren. De är lagda med det ena djurets huvud mot det andras stjärt och hålls samman med två fragmentariskt bevarade bandkoppel. Vid hals och stjärt finns kringellikt flätade band, som har snarlika gotländska motsvarigheter på t.ex. G 203 Hogrän. Ornamentiken är alltså gjord i runstensstil. Hällens avlånga rektangulära form med avsmalning ned mot fotändan visar att den har varit ett kristet gravmonument. Den hör hemma bland monument som i form av en stenkista eller en rektangulär gravhäll placerats över den döde. Sådana monument har i ett flertal fall påträffats vid centralt belägna kyrkor, t.ex. i Eskilstuna och Köping på Öland och vid Bjälbo, Hov, Vreta och Klåstad i Östergötland.

Konsthistoriskt kan hällen dateras till senare hälften av 1000-talet utifrån ornamentikens och då framför allt korsets utformning. Att göra en detaljerad absolut språkliga datering är knappast möjligt. Men intet talar emot den konsthistoriska. Som grund för den språkliga dateringen ligger jämförelser med runinskrifter som G 207 och 208 Stenkumla, G 134-136 Sjonhem och G 203 Hogrän.

Troligen har runhällen ursprungligen haft sin plats på en kyrkogård i närheten av den kyrka som varit föregångaren till S:t Per. Det faktum att den ursprungligen varit en bildsten ger ännu en dimension åt fyndplatsen. Bildstenarna har av arkeologer och religionshistoriker kopplats samman med forntidens gravseder och i många fall kan man konstatera att de har stått på gravfält. Så kan alltså också vara fallet med denna omhuggna bildsten. Ett stycke av ett gravmonument från

perioden 700-1000 e. Kr. funnet i S:t Hans västvägg (S. Lindqvist, Gotlands Bildsteine I, 1941, s. 144, fig. 55 B) talar också för detta.

Hällkistan som runstensdelarna ingick i härstammar troligen från andra hälften av 1200-talet (Swanström 1982). Det innebär att omkring 200 år förflutit från det att runstenen lades över en grav på S:t Pers kyrkogård tills det att den hamnade i hällkistan. Dessemellan hade fragmenten hunnit användas som byggnadsmaterial i antingen S:t Hans eller S:t Per. Runhällens historia är därmed en vittnesbörd om kyrkobyggnadsverksamheten i Visby under tidig medeltid.

344. Sankt Pers kyrkoruin

Litteratur: E. Floderus, brev till RAÄ 8.11.1933 (ATA).

Avbildningar: E. Floderus, foto 1933 (ATA).

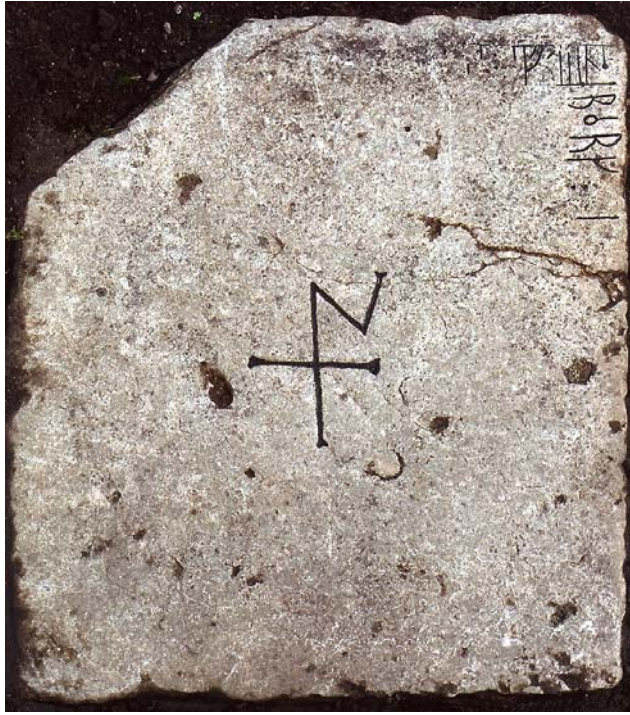
I samband med arkeologiska undersökningar av Sankt Pers kyrkoruin 1932 upptäckte Erik Floderus spår av runinskrift på ett gravhällsfragment i vinkeln mellan S:t Pers nordmur och S:t Hans västmur. Strax nedanför och till höger om huvudportalen (stora trappan) i det sydvästra hörnet. Fragmentet, som nu ligger under jordytan, avtäcktes och undersöktes 1984. Det avtäcktes igen och fotograferades 1996.

Fragmentet ligger 22 cm norr om södra långhusväggen och 50 cm öster om trappan i södra långhusportalen. Materialet är kalksten. Längden är 101 cm, bredden upptill är 88 cm och nedtill 83 cm. Runornas höjd är 6,5-7 cm. Ristningsytan är nött och trampsliten. Inskriften finns i det övre högra hörnet. Kortsidans runor står inom ramlinjer men ej långsidans. På ristningsytans mitt finns ett bomärke, 25 cm högt.

Inskrift:

...----:-ft--nz bzrg:-...

5 10 15

G 344. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

Till läsningen: Av runa 1 återstår drygt 1 cm av överdelen av huvudstaven; av runa 2 återstår 1 cm av nedre delen av huvudstaven. Runa 3 består av ca 3 cm av huvudstavens övre del. Därefter skiljetecken i form av två punkter. Av runa 4 återstår 2,5 cm av huvudstavens övre del. 5 **f** är ytterst grund men säker, nedre delen av övre bistaven är bortnött. 6 **t** är säker, ensidig bistav. Runa 7 består av en lodrätt huvudstav utan spår av bistavar. I runa 8 är drygt 7 cm av toppen bortvittrad. Eventuellt har runorna 7 och 8 tillsammans utgjort en **u**-runa. 9 **n** är grund men säker, ensidig bistav. 10 **z** består av en 4 cm lång huvudstav som utgår från övre ramlinjen och avslutas med en punkt. Därefter inga spår av ristning före kanten.

I 11 **b** är basen borta på grund av trampslitning. 12 **z** består av en 3 cm lång huvudstav som utgår från övre kanten, den avslutas med en 2 cm bred oval ring; inga spår av ristning i det delvis vittrade partiet nedanför ringen. 13 **r** är grund men säker, den har sluten form. 14 **g** är säker, tydligt stungen med en punkt. Därefter skiljetecken i form av två punkter. Runa 15 består av en huvudstav, 7 cm hög. Därefter inga säkra spår av runor.

Tyvär är ristningsresterna så skadade att någon tolkning inte kan ges. Gravhällen är svår att datera men **z**-runans form talar för en datering till sen medeltid, snarast 14-1500-tal.

G 345. Botaniska trädgården, Nu i Gotlands fornsal

Litteratur: M. Hammarström, Glossarium till Finlands och Sveriges medeltidsurkunder, 1935, s. 25 f.; L. Gjerløw, Blykors (i KLN 2, 1957), sp. 18 ff.; A. Maliniemi, Latin (i KLN 10, 1965) sp. 329; H. Gustavson, Runfynd 1976 (i Fornvännen 1977), s. 160 f.; H. Sørheim, Sensasjonelt funn på feil sted! (i fra haug ok heiðni Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening Nr. 4, 2000), s. 18 ff.

Avbildningar: G. Jansson, foto 1976 (ATA);

Kors av bly med runinskrift på bägge sidor, funnet vid en arkeologisk undersökning i Botaniska trädgården 1976. Fyndet gjordes i en provgröp drygt 90 m NNV om det nordvästra hörnet av S:t Olofs ruin och ca 35 m Ö om Sjömuren. Korset låg på ett djup av en halv meter under markytan i kulturlager som daterats till 1200-talet, sannolikt dess senare del (Ragnar Engeström).

Korset är 55 mm högt och 46 mm brett, tjockleken är 1,5 mm. Bredden på korsarmarna är 10 mm, på korsstammen 7-9 mm. Den yttre delen av den högra korsarmen har böjts kraftigt framåt utan att skada inskriften. Inskriften fyller korsets båda sidor. Runorna står tätt men tydligt skurna. De har en höjd av 7-10 mm.

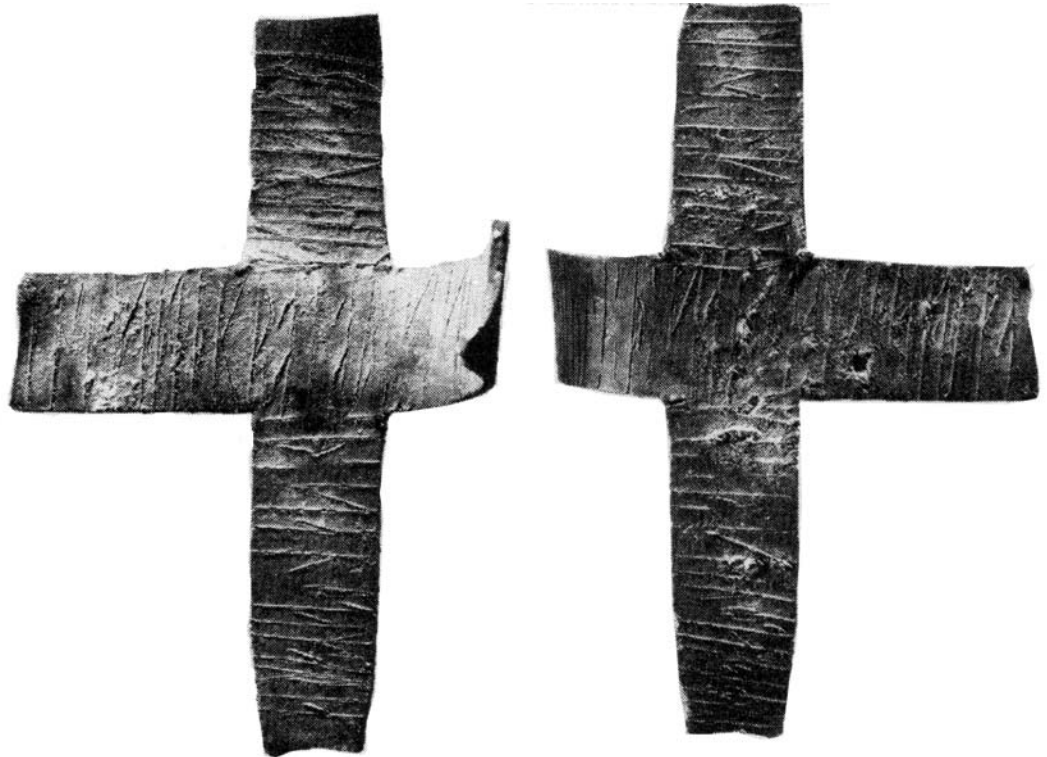
Inskriften är bevarad i sin helhet och läses med början från vänster på framsidan av korsarmarna (runorna 1-22), därefter från korsmitten och nedåt (runorna 23-34) och från korsmitten och uppåt (runorna 35-45) på korsstammen. Inskriften fortsätter från vänster till höger på baksidan av korsarmarna (runorna 46-70) och avslutas på korsstammen, där den läses uppifrån och nedåt. Läsningen av samtliga runor är säker.

Inskrift:

intesede pro nobis semper ꝥꝥ sancta maria
 5 10 15 20 25 30
mater iacobi apostuli ꝥꝥ sancta maria maggalena
 35 40 45 50 55 60 65 70
ꝥꝥ salumee ꝥꝥ sancta caeri
 75 80 85 90

Intercede pro nobis semper et Sancta Maria, mater Iacobi apostoli, et Sancta Maria Magdalena et Salome et Sancta Ca(th)eri(na)?

»Bed ständigt för oss både Sankta Maria, Jakob apostelns moder, och Sankta Maria från Magdala och Salome och Sankta Katarina (?).»

G 345. Botaniska trädgården. Foto: Gunnel Jansson 1976.

Till läsningen: Runorna **o**, **n**, **a** och **t** har ensidiga bistavar, **o** med bistavarna snett nedåt vänster. Runan **s** är en spegelvänd gotländsk **s**-runa. Som tecken för *p* används en öppen **b**-runa (**K**). Runan **e** har en ringformad stingning på huvudstavens mitt, likaså runan **d**. Runan **g** är

stungen med ett litet streck mellan bistav och huvudstav. Som tecken för latinets *c* används kortkvistrunan **s** med ett kort lodrätt streck på vardera sidan av stavens nedre del (ʃʃ). Som tecken för latinets *et* används en **þ**-runa omgiven av två korta streck på vardera sidan av huvudstaven och parallella med den (;þ;). Första ledet i 5 **s** har ristats i den föregående runans huvudstav. 7 **d** har en ringformad stingning på huvudstavens mitt. Över den högra bistaven i 30 **m** finns ett oavsiktligt skuret streck. 41 **a** kan formellt läsas som **o**. 2 mm ovanför nedre bistaven finns rester av en ristad linje parallellt med bistaven. Linjen är ojämn, vilket beror på att ristaren ändrat **o** till **a** genom att trycka ner graderna i den ristade linjen. Runan skall läsas som **a**. Första ledet i 76 och 84 **s** har ursprungligen haft full runhöjd. Dess nedre del är nästan omöjlig att skönja. Förmodligen har ristaren retuscherat runans form genom att trycka ner graderna i den nedre delen av första ledet. 78 **l** är rättad från en **u**-runa, vars bistav är grund och utan grad. Den har ersatts med en 4 mm lång **l**-bistav. 79 **u** är ristad genom topparna av 55-57 **san**. 90 **c** ger intryck av att vara korrigerad.

Inskriften är ett anrop om förbön för de levande (*Intercede pro nobis*; jfr. Latinskt-svenskt Glossarium, C Ups C 20, sannolikt från 1470-talet: *Intercede...Bedhya oc medhla*). Det är riktat till de kvinnor som följde Jesus från Galileen till Jerusalem, vaktade vid hans grav och köpte välluktande kryddor för att smörja hans kropp: Maria, aposteln Jakobs moder ("Jakob den yngre"), Maria från Magdala och Salome (*Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalena, Maria Iacobi, et Salome emerunt aromata ut venientes ungerent Iesum*. Mc 16:1). De fem sista runorna **caeri** står mycket tätt längst ner på korsstammen och utgör inskriftens slut. De är förmodligen en ofullständig skrivning, beroende på utrymmesbrist, för **caterina**, dvs helgonnamnet Katarina, under medeltiden ofta skrivet *Caterina*. Katarina av Alexandria var en av de fyra huvudjungfrurna och åtnjöt stor popularitet inte minst hos franciskanerna. Hon var franciskankonventet i Visbys skyddspatron och

är avbildad i många gotländska kyrkor. På Gotland fanns också ett Katarinagille.

Inskriften vittnar om förtrogenhet med de ortografiska reglerna för medeltida latinskrift samtidigt som det förekommer talspråkliga inslag. Den har sannolikt skurits in av någon som hörde till det andligaståndet. Runografiskt anmärkningsvärd är **c**-runans form (ʿʿ), som inte uppträder i några andra medeltida inskrifter. I dessa uppträder formerna ^ˆ, ^ˆ och ^ˆ. Unikt är också tecknet ;D; som sannolikt återger det latinska bindeordet *et*. Möjligen har ett förkortningstecken som 7 eller något annat förkortningstecken för *et* i den latinska handskriften föranlett skapandet av en runsk motsvarighet. Teckenåtergivandet av den latinska bokstaven *c* är den under medeltiden gängse, med runan **c** framför konsonant och icke-främre vokal och med **s** framför främre vokal i överensstämmelse med latinsk ortografi (M. Hammarström 1935, A. Maliniemi, 1965). Påverkan av muntligt uttal återspeglas i skrivningarna **intesede** för *intercede* och **maggalena** för *Magdalena*. Så förmodligen också i användningen av **u** i stället för **o** i **apostuli** och **salumee**.

För en sen datering av korset, snarast 1300-talet, talar **k**-runans form, som har utseendet av den latinska storbokstaven K. Den är inte belagd i gotländska runinskrifter. Huruvida en gotlänning har ristat inskriften kan inte avgöras. För det talar möjligen den spegelvända användningen av den redan på 1200-talet i gotländska runinskrifter så vanliga "gotländska" **s**-runan (ʿ; se Gotlands runinskrifter 2, s. 3), som dock också finns belagd i inskrifter på fastlandet, och den ovan nämnda *u*-vokalismen.

Blykorset från Visby och blykorset Vg 264 Lödöse (E. Svärdström, Runfynden från Gamla Lödöse, 1982, s. 28 ff.) är de enda med säkerhet kända runristade blykorsen från Sverige. I Norge finns sex eller sju runska blykors med inskrifter på latin (NIyR 248 Madla, NIyR 262-263 Bru, A123 Osen, A157 Trondheim och A362 Sande och möjligen NIyR 548 Alshus) och en med inskrift med bokstäver och delvis runor från

Krossvold, Opedal i Hardanger. För en översikt av de nordiska blykorsen se L.Gjerløw 1957 och H. Sørheim 2000. Inskriften på Visbykorset skiljer sig från de ovannämnda i det att den varken är en "citatinnskrift" av en mer eller mindre förstådd latinska grundtext eller utgörs av ord eller formler med sakral innebörd, utan är en självständigt skapad förbön.

346. Strandgatan. Nu i Gotlands Fornsal

Litteratur: W 15.

Avbildningar: Iwar Andersson, foto 1944.

Nål av ben påträffad på Strandgatan hösten 1941 vid grävning för avloppsledning, omkring 9 meter söder om gamla Apotekets sydvästra hörn. Den förvaras nu i Gotlands Fornsal, inv. nr C 9283:2. Nålen är ungefär 10,7 cm lång. Största bredd är 1,5 cm. I nålhuvudet finns ett runt hål; ovanför detta på ena sidan finns några grunt inristade runor, deras höjd är 1,1-1,4 cm, dvs de fyller i stort sett ut utrymmet mellan de båda kortsidorna.

Inskrift:

þ o r i a þ s b o

5

G 346. Detalj. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

G 346. Hela nålen. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

Runorna är i stort sett tydliga. Bistavarna i 1 **þ** och 6 **þ** är högt ansatta. 2 **o** har ensidiga bistavar snett nedåt vänster. 3 **r** har öppen form. 5 **a** har ensidig bistav, som går ända fram till föregående runa. 7 **s** är ett kortkvist-**s** som avslutas med ett snett jack eller fördjupning. I den övre öglan i 8 **b** finns ett lodrät streck som tycks utgå från övre delen av bistaven, det är möjligt att den skall uppfattas som stingning och att runan skall läsas som p. 9 **o** är ristad i den yttre kanten, den har dubbelsidiga bistavar snett nedåt vänster, de når ända fram till bistavarna i föregående runa. Eftersom nålen är fullständigt bevarad har inskriften knappast varit längre. Nålen är ett lösfynd och kan inte dateras med ledning av fyndlagret, dock tillhör den med all säkerhet medeltiden. Inskriften ger ingen omedelbar språklig mening.

347. Vattugränd. Nu i Gotlands Fornsal

Litteratur: Th. Snædal, Runfynd 1981 (i Fornvännen 1982), s. 234; E. Salberger 1986, **rolkn-**. En rungutnisk ägarformel. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 4.

Avbildningar: G. Hildebrand, foto 1982 (ATA).

Botten till en dosformig spännbuckla av brons. Nu i Gotlands Fornsal, inv.nr C 3202. Runorna upptäcktes av Lena Thunmark-Nylén när hon granskade föremålet i samband med sitt avhandlingsarbete om de gotländska dosformiga spännena. Enligt kataloguppgifterna kom föremålet till Fornsalen år 1915, som gåva av Ludvig Petterson. Fyndplatsen anges vara nedre änden av Vattugränd på 70 cm djup. Inga uppgifter finns om fyndåret eller fyndomständigheterna i övrigt.

Spännbotten är ringformig, den har en yttre diameter på 6,7 cm, den inre är 2,3-2,8 cm. På undersidan, t.h. om nålfästet finns sex tecken inskurna med baserna mot den yttre kanten, deras höjd är 1 cm.

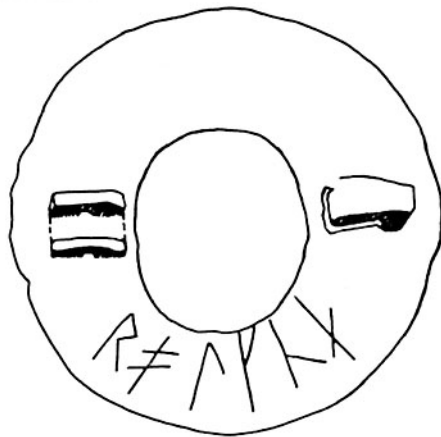
Inskrift:

rolkn-

5

Rōðlikn(?)

»Ro(d)likn(?)»

G 347. Renritning av Maud Carlsson 1982.

De fyra första runorna är säkra. Runa 5 består av en huvudstav och en bistav som utgår från huvudstavens mitt, snett nedåt höger, nästan ända ned mot basen. Runan läses snarast som **n**, men skulle också kunna uppfattas som ett **u** med ovanligt lågt ansatt bistav. Runa 6 består av en

huvudstav och en bistav som ristats diagonalt över dess nedre del, dock kortare till vänster om huvudstaven; tecknet läses snarast som **a**.

Inskriftens tolkning är osäker men den utgörs troligen av ett namn. Möjligen har ristaren avsett kvinnonamnet *(H)rō(ð)likn* 'Ro(d)likn'. Det är visserligen i övrigt endast tveksamt belagt på en medeltida gravhäll G 151 i Norrlanda kyrka, men båda namnlederna är vanliga i andra sammansatta kvinnonamn, exempelvis *Bōtlikn* och *(H)rōðvi*, som båda är välbelagda på Gotland.

Denna typ av spännen tillhör framför allt vikingatiden men finns kvar in i 1100-talet. Runorna behöver inte vara samtida med spännet men de gör snarast intryck av att vara vikingatida, dvs från 1000-talet.

348. Visborgs kungsladugård. Nu i Statens Historiska Museum

Litteratur: F 262. G. Stephens, *Old Northern Runic Monuments*, 2 (1867-68), s. 877-878, nr 72; *Handbook* (1884), s. 192, nr 72; O. Montelius, *Fr.J.* 1869, s. 52, nr 376; B. Salin, *De nordiska guldbrakteatern* (i *ATS* 14:2 1895), s. 102 Tabell VI; O. Janse, *Le travail de l'or en Suède* (1922), s. 137, nr. 258; B. Nerman, *Die Völkerwanderungszeit Gotlands* (1935), s. 63; H. Öberg, *Guldbrakteatern från Nordens folkvandringstid* (1942), s. 94; M.B. Mackeprang, *De nordiske guldbrakteater* (1952), s. 155, nr 198. Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (*Runrön* 16.) 2002, s. 37-38.

Äldre avbildningar: Stephens, *ONRM* 3 och *Handbook*; Salin a.a.; Öberg a.a.; Mackeprang a.a. fig. 8,1.

Brakteat med runinskrift. Förvaras i Statens Historiska Museum, inv.nr 2730. Den påträffades i en åker vid Visby Kungsladugård 1860. Närmare fyndomständigheter är inte kända.

Brakteatens diameter är 3 cm, vikten är 3,31 gram. Den har en pålödd ögla och är starkt sliten. Bildframställningen visar det vanliga C-brakteat motivet manshuvud med hals/kropp över hästfigur, runorna är placerade mellan djurets nos och människohuvudets hjässparti; inskriften och figuren omsluts av en carthousche eller ram. Brakteaten är mycket nött och sliten, nötningen har drabbat runinskriften hårt; den har troligen bestått av fyra runor infogade i en båtformig inskriftsnisch. Inskriften löper från höger till vänster, runorna är mycket nötta och delvis nästintill utplånade. Runhöjden är 3 mm; inskriften är 9 mm lång och dess bredd är lika med runhöjden.

G 348. Helhetsbild. Foto: Gabriel Hildebrand 1997 G 348. Detalj. Foto: Gabriel Hildebrand 1997.

Inskrift:

R U T -

1 **R** är säker; 2 **U** är mycket nött; 3 **T** är ytterst otydlig, den högra bistaven är i stort sett helt utplånad; därefter ytterst svaga spår av ytterligare en runa.

I ONRM läser Stephens runorna $\Upsilon \uparrow \hat{X}$ och transkriberar dem AUTO, vilket han uppfattas som mansnamnet ODO eller OTTO. Liksom i inskriften på ringen som hittades strax söder om Visby uppfattar Stephens här tecknet Υ som en **a**-runa. O. v. Friesen, som granskade brakteaten i juli 1934, typbestämmer inte det fjärde tecknet. Om

runinskrifter på gotländska brakteater se Th. Snædal, a.a. s. 29-42 och där anförd litteratur.

349. Sankta Maria kyrka

Litteratur: F 260. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 891; P.A. Säve, hd 623:4 i UUB, s. 280.

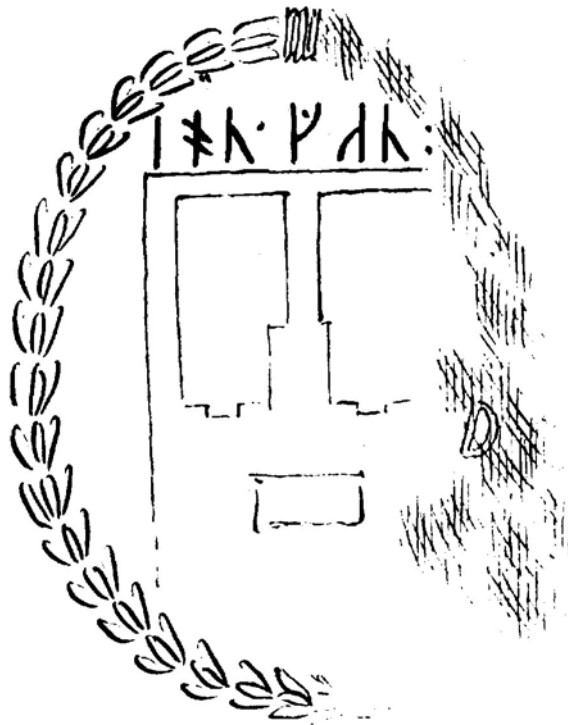
Avbildningar: Teckning i Wallin, *Analecta*, s. 891; avskrift av P.A. Säve i R 623:4, s. 280.

Fragment av gravhäll med runinskrift. Numera borta. De enda uppgifterna om denna inskrift finns i Wallins *Analecta Gothlandica* 1, s. 891. Över sin teckning har han skrivit: ”I tvenne hörn äro Evangelister; de andra avslagna. Har följande figur och runor”:

Inskrift enligt Wallin:

i o n : g a n : ...

Iön...

G 349. Teckning av P.A. Säve efter Wallin i *Analecta Gothlandica* s. 891.

Namnet *Iōn*, som väl är en kortform till namnen *Iōhannes* eller *Iōhan*, är inte belagt i övrigt i det gotländska runmaterialet. Runföljden **gan** kan ha utgjort början till namnet *Ga(g)nviðr*, som återfinns i några gotländska runinskrifter, om namnet se G 206. Fragmentet är svårt att datera närmare än till medeltiden.

350. Adolfsberg. Nu i Statens Historiska Museum?

Litteratur: O. Montelius, *Resa på Gotland 1868*, s. 8 (ATA).

Söljering av silver med runor inlagda med emalj, påträffad 1866. Den skall enligt Statens Historiska Museums inventarieregister ha nr 3527, men har inte kunnat återfinnas i museets samlingar.

I *Resa på Gotland 1868*, som förvaras som handskrift i ATA, beskriver Oscar Montelius fyndplats och fyndomständigheter: ”En half söljering af silver med runor, funnen och inlemnad år 1866 af ynglingen C.P. Berglund i det felt nära Visby, vid vägen till Kopparsvik under grävning av grunden till major v. Posts nya hus Adolfsberg kalladt. (Uppgift af Dr. G. Lindström, hvilken sjelf aflemnat fyndet på Landskansliet och då omnämmt detta förhållande).”

Föremålet inlöstes till Statens Historiska Museum år 1868, men har senare tydligen försvunnit. Det tycks inte heller ha blivit fotograferat eller avbildat på annat sätt.

Inskrift (enligt Montelius):

sikuar

5

Sigvarr/Sigvor

»Sigvar.»

Runorna består med all sannolikhet av ägarens namn. Det kan vara ett kvinnonamn *Sigvar*, rsv. *Sigvør*, eller ett mansnamn *Sigvarr*, som

möjligen kan gå tillbaka på en äldre form *Sigvarðr*. Båda namnen är sparsamt belagda i det nordiska runmaterialet.

351. Visby. Okänd fyndplats.

Litteratur: G. Jacobsson, brev till Runverket 13.2.1987 (Runverket); Th. Snædal, Runfynd 1988 (i Fornvännen 1990), s. 26-29; Th. Snædal, ”Rodiaud gjorde mig” – en kvinnlig runristare på Gotland (i Gotländskt arkiv 1989, s. 99-104), Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 87-88.

Avbildningar: Teckningar av A. Hildebrand 1988 (Runverket).

Bryne av sandsten med runinskrift. Nu i Gotlands Fornsal, inv. nr. C 13302. Föremålet anmäldes till Runverket i februari 1987 av Gunnar Jacobsson. I brevet låg tre färgfotografier av brynet, som enligt brevskrivaren påträffats i en trädgård i Visby i närheten av Sankt Hans ruin i samband med nedgrävning av en ledning. Tyvärr hade föremålet försvunnit innan upphittaren, Gunnar Jacobssons måg, hade hunnit visa det på Gotlands Fornsal. Gunnar Jacobsson lämnade inte sin adress i brevet och efterlysningar i Gotlandstidningarna gav inget resultat. Fyndet publicerades i Runfynd 1988 (Fornvännen 1989, s. 26-29).

12 år senare, våren 1999, kom ett brev till fornsalen. I ett skrynkligt kuvert med den postadress som Fornsalen hade 1987 låg, inlindat i en blå strumpa, det saknade brynet. Någon avsändare stod inte på kuvertet och inget brev åtföljde föremålet.

Bryne?, av gråbrun sandsten (lersten?) är 8,5 cm långt med en största bredd av 2,0 cm, tjocklek 2,2 cm. Framsidans runor är 9-11 mm höga och baksidans 4-5 mm.

Inskrift:

rapiaup : kiarþi : mik : fyrir : sui : sin : liknuiar : q : mik

5 10 15 20 25 30 35

birþakir

40 45

*Rōðþiaud(?) gearði mik fyrir sun sinn. Liknviðr(?) ā mik.
Byrðingr.*

»Rodiaud gjorde mig för sin son. Liknvid(?) äger mig. Byrding.»

G 351a. Foto: Raymond Hejdström 2000 (Gotlands Fornsal).

Till läsningen: Inskriften är ganska välbevarad även om samtliga runor i den övre raden är något nötningskadade i sina toppar. **þ**-runorna har höga ansatt bistav, vilket ger dem **þ**-liknande utseende. 2 **α**, 10 **α**, har ensidiga bistavar; samma gäller 34 **α** och 36 **α**, där bistaven är så högt ansatt att runan liknar ett **t** med ensidig bistav. 5 **α** har dubbelsidig bistav och 44 **α** har dubbelsidig bistav. **n**-runorna har dubbelsidig bistav. Toppen av 19 **r** och övre delen av 20 **i** och 21 **r** är borta i en flagringskada. 46 **i** har en fördjupning på huvudstaven som är svår att bedöma. **r**-runorna har sluten form och **s**-runorna har normal vikingatida form

Skrivningen *raþiaudþ* kan i och för sig tyda på att kvinnan hette *Rāðþiaud* och att förleden är *Rāð*-, identisk med subst. isl. *ráð*, fsv. *raþ* 'råd, klokhed, hjälp' (jfr GR 1 s. 209). Den är belagd i namnet *raþialbr* *Rāðþialfr* på G 113 och inte ovanlig i det nordiska namnmaterialet (Janzén 1947 s. 87, Lind 1905–15 sp. 835-837). Då kvinnonamnet *Rōðþiaud* (*Rūðþiaud*), av runbeläggen att döma, var vanligt på Gotland under vikingatid och medeltid är det troligare att det rör sig om en felristning och att den kvinna som ristade det lilla brynet har burit detta namn. Hon är den enda till namnet kända kvinnliga runristaren på

Gotland. G 343 har dock med all säkerhet också varit signerad av en kvinna även om hennes namn har gått förlorat.

Rodiaud är en något osäker ristare. Hon ristar *rapiaup* för *ropiaup* och i sonens namn har hon troligen glömt en **þ**-runa. Namnet bör ha varit *liknuiþar*, *Liknviðr*, som är belagt några gånger i det gotländska runmaterialet, bl.a. G 119 och G 120. Nominativformer på *-ar* blir vanliga på Gotland under medeltiden, jfr *Petar* (G 2) och *Iakobar* (G 13).

G 351b. Foto: Raymond Hejdström 2000 (Gotlands Fornsal).

Ägarformeln **a:mik ā mik** 'äger mig', där föremålet självt talar, är ganska vanlig i de gotländska runinskrifterna både på gravhällar och lösföremål.

Den skissartade ristningen på brynets ena smalsida visar en relativt kort och bred båt, med flätat eller randigt segel, fyra eller fem par åror och en styråra. Runorna är ristade snett ovanför båtens akter.

Byrding eller börding, fvn. *byrðingr*, fgotn. *byrðinger*, var under vikingatid och medeltid benämning på handelskepp, som användes framför allt på kustfart men också var havsgående. Namnet syftar på byggnadssättet eg. "schiff mit aufeinander gesetzten Seitenplanken" (J. de Vries, *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*, s. 67), dvs. klinkbyggnadsteknik. Allt man vet om byrdingen är att den var kort och bred och mindre än t.ex. knarren. Den hade en besättning på 12-20 man och aldrig över 30 man (A.W. Brøgger och H. Shetelig, *Vikingskipene, deres forgjengere og etterfølgere*, Oslo 1950, s. 180). Inga andra avbildningar av denna skeppstyp existerar så vitt känt.

Under medeltiden var dessa skepp mycket vanliga på Gotland, så vanliga att de nämns i Gotalagens kapitel om vård av skepp (36): ”Om vård av skepp är denna lag. Köpmansskepp, som har tretton spant och tre tvärbjälkar, det vårdar man ute på stranden. Men börding skall man fästa genom stock eller spant eller genom plankor vid ett hus som folk sover i. Lås skall vara därtill och nyckel, som husfrun eller husbonden bär. Kedjan får ej vara längre än tre länkar, och det fjärde hammaren. Var länk skall väga två marker eller räcka över tre spant...” (Skånelagen och Gotalagen, utg. Å. Holmbäck och E. Wessén, Uppsala 1979, s. 233-234).

Dessa noggranna bestämmelser visar att en börding har varit ett mycket värdefullt skepp och närmast efter Köpmansskeppen i storlek och rang.

Inskriften är svår att tidsfästa. De dubbelsidiga bistavarna i **ɑ**- och **n**-runorna, **s**-runans normalform och bruket av **r**-runan tycks peka på en datering till tidig medeltid eller t.o.m. slutet av 1000-talet, men alla dessa drag uppträder då och då i runinskrifterna långt in i medeltiden, det palatala *r*-ljudet bevarades i gotländska, åtminstone lokalt ända till slutet av 1200-talet. **r**-runornas slutna form och **o**-runans ensidiga bistavar talar också för att inskriften inte är så gammal som 1000-talet utan snarast tillhör medeltiden (jfr. Th. Snædal a.a. s. 87).

Nominativformen *Liknviðar* pekar också på medeltiden då former som *Petar* och *Iakaubar* är ganska välbelagda. Dessa former kan vara bildade som en parallell till de vikingatida namnen på *-arr*, som *Gunnarr*, *Ragnarr* m.fl. På Gotland tycks det ha funnits en egen grupp av sådana namn. På G 309 finns namnet *Leiknarr* och i G 129 förekommer ett namn som tycks ha haft formen *Hvatarr*.

En helhetsbedömning av inskriftens språk och runformer talar för att den skall placeras inom perioden 1100-1300.

G 351c. Cirkelformade dekorationer på brynets ena smalsida. Foto: Raymond Hejdström 2000 (Gotlands Fornsal).

352. Visby. Okänd fyndort

Litteratur: F 261. G. Stephens, *The Old Northern Runic Monuments* 3 (1884), s. 404-405; *Handbook* (1884) s. 237.

Äldre avbildningar: J. Magnus Petersen, teckning återgiven som träsnitt av J.F. Rosenstrand i Stephens a.a. s. 404.

G 352. Teckning i Stephens ONRM Vol. 3 s. 404.

Fingerring av guld, funnen sommaren 1880 av arbetare vid ospecificerad grävning strax söder om Visby. Enligt Stephens sålde arbetarna ringen till en guldsmed i staden, som lämnade den vidare S. A. Bergsøe från Köpenhamn, som i sin tur sålde den vidare till Stephens. Ringen införlivades senare i Stephens' sons samling på Huseby i Vislanda socken i Småland, men är nu förkommen. Enligt uppgift från nuvarande förvaltningen på Huseby (1996) stals den troligen vid ett inbrott i Huseby efter George Stephens sondotter Florence Stephens' död 1982, då bl.a. annat en monter med guldföremål länsades på sitt innehåll.

Stephens visade ringen för dåvarande riksantikvarien Hans Hildebrand som visade honom omkring ett dussin liknande ringar i museets

samlingar nästan samtliga funna på Gotland. Enligt Hildebrand härstammade denna typ av ringar från Venedig eller medelhavsområdet och kunde dateras till senare delen av 1200-talet eller något senare. De tycks ha varit en riktig modefluga på Gotland.

Stephens uppfattade runinskriften som genuin och säger sig ha visat den för ett flertal antikvarier i Sverige och Danmark som alla uppfattade inskriften som äkta och lika gammal som ringen själv. Egendomligt är dock att två av runorna inte är av medeltida typ utan liknar mera urnordiska runor. För Stephens tycks detta inte utgöra något problem han beskriver inskriften på följande sätt: "We have now Old-Notern runes on several objects comparatively late, the result of local taste and tradition. We need not therefore be surprised at finding such on this elegant annulus. They are still more striking as beeing *reverst*, reading from right to left in the olden way. The staves are 8 in number, but, being graven om the inside and therefore somewhat worn, are not always *quite* clear. The more central letters, the NOFAS, are plain enough. But the first I and the last TI are dim. Still they are there, as all the best judges are convinced. Weakest of all i the last I, and one or two experts are not sure that the *upper* part is continued lower down. But held in proper light the ring shows this lower part also, tho feeble from a bend of the metal here. The whole word (and INOFAST is as good a name as INOFASTI) is simply the name of the owner, here found for the first time. The runes thus say: INOFASTI."

Enligt Stephens återger avbildningen i ONRM ringen i naturlig storlek, runorna är ristade på insidan, under den dekorerade delen. Läsningen är dock inte så oproblematisksom Stephens framställer den. Två av tecknen kan uppfattas som urnordiska runor den sjätte runan ser ut som ett urnordiskt **s** S , men tredje runan som han läser som urnordiskt **o** O ser mer tveksamt ut, som två hoplagda S, varav en spegelvänd; runa 5 som Stephens läser som **a** har formen av en normal **m**-runa M , men kan också uppfattas som en urnordisk **r**-runa; i runa 7 **t** är bistavarna ansatta på huvudstavens mitt.

Det är alltså mycket osannolikt att inskriften verkligen kunde läsas som ett mansnamn *Inofast(i)*. Urnordiska runor var, som bekant, inte i bruk under medeltiden även om Stephens uppger sig ha sett flera sådan inskrifter. Den urnordiska runraden tolkades ju först på 1860-talet av den danske runologen L. Wimmer. Om inskriften är sentida bör den ha tillkommit efter det att han publicerade sina resultat, vilket knappast är troligt med tanke på fyndomständigheterna och Stephens uppgift att runorna var nötta och otydliga. Säker tolkning av inskriftens karaktär kan inte göras förrän ringen återfunnits.